

Hegel'in Estetik/Sanat Anlayışı ve Din İle İlişkisi (Hegel'in Güzel Sanat Felsefesinden Din Felsefesine Geçişi)

Yrd. Doç. Dr. M. Kazım ARICAN*

Özet

Hegel, bir sistem filozofu olarak felsefenin bir çok alanı ile ilgili önemli eserlerin oluşmasında etkili olmuş bir felsefecidir. Hatta felsefe alanında, din felsefesi gibi bazı disiplinlerin oluşmasında da önemli bir rol oynamıştır.

Estetik konusu da Hegel'in özel olarak eğildiği, ilgi duyduğu ve özel dersler verdiği bir alandır. Din felsefesi ders notlarını öğrencilerinin daha sonradan aynı adla esere dönüştürmesi gibi, estetik üzerine verdiği dersleri de daha sonradan öğrencileri tarafından aynı isimle eser olarak basılmıştır. İşte bu çalışmada, özellikle söz konusu eseri öncelikli olarak dikkate alınarak Hegel'in estetik ve sanat anlayışı, felsefi açıdan bu alanı irdeleyişi ve din söz konusu olduğunda bu alanla estetiğin ya da sanatın herhangi bir ilintisinin kurulup kurulmadığı konuları ele alınmaya çalışılacaktır.

Özet olarak belirtmek gerekirse bu çalışma, çağdaş bir disiplin olan din felsefesi sahasının mimarlarından olan Hegel'in estetik anlayışını, onun içeriğini ve kapsamını ortaya koyması kadar, onun estetikten dine ya da din felsefesine bir geçiş imkanı tanıyıp tanımadığını ya da bunlar arasında bir ilişki söz konusu ediyorsa bunun karakterini ortaya koymak açısından önem arz edecektir.

Anahtar Kelimeler: Hegel, Estetik, Sanat, Güzel Sanat, Sanat Felsefesi, Din.

Abstract

As one of the philosophers of systematic philosophy, Hegel became influential on the formation of important works in various areas of philosophy. Furthermore, he played an important role in the rise of some sub-disciplines of philosophy such as philosophy of religion.

The area of the aesthetics is one of the areas in which Hegel particularly concerned and gave lectures upon. After his death, his students published his lectures with the same title that he himself named on aesthetics as they did in other areas. In this work, in the light of Hegels main work on aesthetics his understanding of aesthetics and arts, his way of dealing with this topic from a philosophical angle, and if he established any connection, between religion and aesthetics and arts or not have been surveyed.

To put briefly, this study deals with Hegel's understanding of art and aesthetics along with their content and nature and whether he associates the area of arts and aesthetics to the field of religion or the philosophy of religion or not.

Key Words: Hegel, Aesthetics, Art, Fine Art, Philosophy of Art, Religion.

---

* C.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Öğretim Üyesi (karican@cumhuriyet.edu.tr).

Giriş

Çalışmamızda Alman Filozofu G.W.F Hegel'in (1770-1831) estetik/sanat anlayışını ya da sanat felsefesini ve bunun din ile ilişkisini incelemeye çalışacağız. Hegel, hakkında çokça yazılan filozoflardan biri olduğu için, bu çalışmada, onun hayat hikayesine ilişkin teferruatlı malumat vermeyi gerekli görmüyoruz. Bu nedenle, doğrudan onun bu konuya ilişkin düşüncelerini ortaya koymaya ve irdelemeye çalışacağız.

Çalışmamız temelde Hegel'in estetik/sanat anlayışını ele almaktadır. Hegel'in estetik ya da sanat dediği de güzel sanatlar felsefesidir. Dolayısıyla, estetik çok genel bir anlam alanına sahip olmaktadır; sanat ve güzel sanatları kapsamaktadır. Dolayısıyla, konu incelenirken zaman zaman estetik, sanat, güzel sanatlar gibi farklı ama birbiriyle çok yakın ilişkili kavramları kullanmamız kaçınılmaz olacaktır.

Hegel'in estetik veya sanat anlayışı çalışmanın ana çatısını oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu hususa ayrılan konular daha teferruatlı olacaktır. Ardından, Hegel'in bu anlayışının dinle olan ilişkisine değinilecektir. Zira, Hegel, estetiğin ya da sanatın ardından din ya da din felsefesi konusunun gelmesi gerektiğini belirtecektir.

Hegel'in burada çerçevesini çizmeye çalıştığımız düşünceleri, *Güzel Sanatlar Üzerine Dersler: Estetik*, adlı eserinin daha çok birinci cildinin, hatta bu cildin ilk bölümüne kadar olan kısmına ait özet bilgilerden süzölmüştür. Onun, söz konusu eserinin birinci cildin ikinci bölümü ve ikinci cildin tamamı, birinci cildin giriş ve ilk bölümde ele alınan sanat, güzellik, doğa güzelliği, güzel sanat türleri olarak, sembolik, klasik ve romantik sanat vb. gibi tüm konuların çok daha detaylı incelemesini ele almaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın evreni için Hegel'in söz konusu eserinin birinci cildi birinci derecede önem ve yeterlilik arz etmektedir.

Her şeyden önce, konunun etraflıca ele alınması için, genel anlamda estetik kelimesinin ne anlama geldiğini açıklamak çalışmamız açısından önemli olsa gerektir. Bu nedenle estetik teriminin tanımıyla işe koyulalım: 'Estetik, (Alm. Aesthetik, Fr. Esthetique, İng. Esthetics, Bediiyyat). Yunanca 'Aisthethikos' (duyumla nitelenen) ve 'Aisthesis' (duyularla algılanabilen) anlamına gelir. Duyularla algılanan güzelliğin incelenmesi, güzellik duygusunu ortaya çıkarmaya has olan. Kant'da, 'Saf Aklın Eleştirisi'nde, duyulur bilginin a priori (önsel) biçimlerini belirleyen 'Transandantal estetik kısmı' günümüzde sanat güzelliğini konu edinen müspet disiplin: Sanat Felsefesi. Baumgarten'in 'Aesthetica' adlı eserinden beri güzeli araştıran bilim dalı: Sanat Felsefesi, estetiğin bir bölümüdür. Estetik sanat ve tabiattaki güzelliği de inceler. Güzelin ruhsal yaşayışını ve bu ruh hali ile sanat eserinin yapılışını da inceler. Bu açıdan Baumgarten'in ve Kant'ın yanında Hegel ve romantik filozoflar, estetiğin gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.¹

---

¹ S.Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ yay. 6. Baskı, Ankara 1996, s.129

1. Hegel'in Genel Felsefesi İçinde Estetiğin/Sanatın Konumu

Genel olarak bakıldığında, felsefenin, başta evreni açıklamak olmak üzere ahlak, metafizik, estetik, bilgi teorisi (epistemoloji) gibi bir çok sorunundan söz edebiliriz.² Bu bağlamda Hegel'in sistemi de üç bölümde ele alınabilir. 1. Mantık, 2. Doğa Felsefesi, 3. Ruh Felsefesi. Mantiki ideanın yanı sıra, doğa ve ruh bir üçlü meydana getirirler. Mantık, ideayı kendinde olduğu haliyle ele alır. Bu, tezdır. Doğa, başkalığı halinde ideadır. Kendinde ideanın karşıtıdır. Bu, antitezdir. Ruh, idea ile doğanın birliğidir. Bu da sentezdir.³

Sistemin birinci kısmı, mantık, katıksız akli kategoriler sistemini - dünyanın ilk sebebi dediğimiz şeyi- ele alır. İkinci ve üçüncü kısımlar, doğa ve ruh, fiili dünya ile ilgilidir. Doğa, mekan ve zamanı, organik olmayan maddeyi, bitkilerle hayvanları ele alır. Ruh, fiili olarak varolan dünyanın bir parçasını meydana getiren insan ruhudur.⁴

İşte bu noktada, sanat Felsefesini de içeren ve bizim asıl konumuzu oluşturan alan ise ruhtur. Ruh: 1. Öznel ruh, 2. Nesnel ruh, 3. Mutlak ruh olarak üç kısma ayrılır. Öznel ruh, bireysel insanı, nesnel ruh Hegel'in ahlak ve politika felsefesini içerir. Mutlak ruh ise sanat felsefesi, din felsefesi ve salt felsefeyi içerir.⁵

Bizim makalemizde ele alacağımız Hegel'in sanat felsefesi, onun genel felsefesi (sistemi) ve mutlak ruhun içinde yer almaktadır. Böylece sanat felsefesi mutlak ruhla alakalı bir konu olmaktadır. Diğer bir ifade ile söyleyecek olursak tinsel/ruhsal dünyanın gelişmesinde ilk basamak olan 'subjektif tin/öznel ruh'da, yani tek insanın hayatında 'ide/fikir' henüz eksik bir kavramdır. 'İde' tinsel alanda (kültür dünyasında) ikinci olarak 'objektif tin/nesnel ruh' şeklinde görünür. Burada 'ide' artık özüne uygun bir dünyayı gerçekleştirmiştir. Toplum, devlet ve tarih, 'objektif tin'in öğeleridir; bu dünyada özgürlük artık bir gerçek olmuştur. Ama 'ide', kültür dünyasındaki gelişmesinin üçüncü ve son basamağı olan 'Mutlak tin/Mutlak ruh'da tam birliğe, bilince ulaşır. Çünkü bu son basamağın öğeleri olan sanat, din ve felsefe sonsuz bir gelişme gösterirler; onlar, toplumlar ve devletler gibi gelip geçici, ölümlü değildirler.⁶

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Hegel felsefesinin temelini oluşturan ana konulardan biri de estetik. Hegel'e göre, estetik, güzel sanatlar (fine arts) felsefesi ya da bilimidir. Üç ana bölüme ayrılır: a- Sanatta ideal olanın incelenmesi, b- Simgesel sanat, klasik sanat, romantik sanatın ele alınması, c- Sanat alanları olarak da yontu (heykel), resim, müzik, şiir ve mimarlık.⁷

² Bkz. W.T. Stace, *Hegel Üzerine*, Çev. Murat Belge, V yay. Ankara, 1986, s. 95.

³ Stace, *Hegel Üzerine*, s.181, F. Compleston, *Felsefe Tarihi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea yay. İst. 1996, s. 9

⁴ Stace, *Hegel Üzerine*, s.182

⁵ Stace, *Hegel Üzerine*, s.186

⁶ Compleston, *Felsefe Tarihi*, s. 45 vd, 68 vd.; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, RemziYay., İstanbul, 1990, s. 440

⁷ Bu konuların ayrıntılı incelemesini Hegel, *Güzel Sanatlar Üzerine Dersler: Estetik*, adlı iki cilt halinde eserinin birinci cildinin ikinci bölümünden itibaren ele almaktadır.

Hegel'e göre, insanın bir ihtiyacı olarak ortaya çıkan sanat, ruhi ve duygusal olanın uzlaşmasından doğan uyumdur. Sanata olan bu ihtiyacı doğuran da insanın düşünen bir bilinç olmasıdır. Burada da idenin gelişimi söz konusudur. Duyusal bir tasarım olan sanatın belirleyici özelliklerinden biri güzelliştir. Güzellik ise, gerçeğin kendisidir. Sanat, gerçeği duygusal bir biçim içinde bilince gösterir. Bu duygusal göstermenin ya da görünüşün oldukça derin bir anlamı vardır; o da en üstün yetkinliğe ulaşmayı amaç edinmedir.⁸

2. Hegel'in Estetik Adlı Eseri Hakkında Kısa Bir Bilgi

Hegel'in 'Vorlesungen über die Asthetik/Aesthetics Lectures On Fine Art' (*Güzel Sanatlar Üzerine Dersler: Estetik*) adlı eseri, filozofun 1823, 1826, 1828-29 yıllarında güzel sanat üzerine vermiş olduğu dersler esnasında öğrencileri tarafından tutulan notlardan oluşturulmuş bir metindir.⁹

Öyle ki, izleyicileri ya da öğrencileri tarafından tutulan el yazması notlardan hareketle ölümünden sonra yayımlanmış olan dersler içerisinde Hegel'in estetik üzerine söz konusu dersleri, uzun süre en çarpıcı dersler olarak dikkati çekmiştir.¹⁰

Hegel'in derslerini takip edenlere göre, bu derslerin büyük gücü ve onlara duyulan ilgi ve alaka, derslerin temel felsefi ve tarihsel tezlerinde değil, ancak bu iki cildin temelini oluşturan şeyde, yani Hindistan, İran, Mısır, Grek ülkesi ve modern dünyadan alınan örnekler ve betimlemelerde ve Hegel'in bu ayrıntılar öbeğine ilişkin yorumlarında ve tahlillerinde bulunur. Sanata ve estetiğe, özellikle de resim ve edebiyata ilişkin bu yorum ve tahliller, onlara katılmak istemese de, bir sanat öğrencisi için büyüleyici ve etkileyici olsa gerektir. Dolayısıyla, Hegel, güzel sanat felsefesine öncelikle ilgi duyması gereken kişilerin sanat severler ve sanat tarihçileri olması gerektiğini belirtir. Bu eserde okuyucuyu usandırıcı nitelikte olan bir çok tekrarların bulunmasının temel sebebi, el yazmalarından ve izleyenlerince düzenlenmiş bir metin olmasındandır.¹¹ Elbette bu eserin felsefi arka planlarından başka, tarihsel bir çerçevesi de (sembolik, klasik, romantik sanat) vardır, ancak bu durum tartışılabilir ve eleştirilebilir. Bu konuda, daha da güçlük çıkaran husus, Hegel'e göre, yalnızca sanatın bir anlamı olduğu değil, o anlamın ne olduğunu açıkça ifade edebileceğimize ilişkin temel tezdır. Sanatın bir anlamı olduğu ve onun günlük deneyimimizi aşan bir şeyi açığa vurduğu kabul edilebilir. Ama, bu anlamın ve açığa vurmanın ne olduğu, bizzat sanat eserinden başka bir şey tarafından ifade edilemez. İşte bu anlamı çıkarmaya çalışan Hegel, sanatın son çözümde gereksiz olduğu sonucuna varmak zorunda kalır. Ona göre, eğer romantik sanatın içeriği Hıristiyan dininin öğretileri ise, o zaman bunlar sanattan bağımsız olarak bilinirler ve bunların sanat

⁸ Bkz. G. Wilhelm F. Hegel, *Estetik: (Güzel Sanatlar Üzerine Dersler)*, Çev. Taylan Altuğ, Hakkı Ünler, Payel yay. İstanbul, 1994, s. 2, 4, 8.

⁹ Hegel, *Estetik*, Çeviren Ön Notu.

¹⁰ Hegel, *Estetik*, ix.

¹¹ Hegel, *Estetik*, ix.

tarafından ifade edilmeleri zorunlu değildir. Her ne kadar Hegel, Almanya'da Goethe ve Schiller tarafından yeni bir sanatsal gelişimin müjdelendiğini öngördü ve hissettiyse de, bu, onun 'Bizim için sanat geçmişteki bir şeydir' düşüncesini sarsmış görünmez.¹²

Hegel'in ders notlarından oluşan bu eser, H.G. Hotho tarafından yayıma hazırlanmış ve ilk kez 1835'te Hegel'in üç cilt halinde yayınlanan eserleri içerisinde yer almıştır. Bu ders notlarının, 1842'de, ikinci ve gözden geçirilmiş bir baskısı yayımlanmıştır. Hotho'nun notları ve malzemeleri, Hegel'in dersleri için kaleme aldığı bazı kendi el yazma notları ile 1823, 1826 ve 1828-29'daki derslerinde tutulan notlardır. O, Hegel'e mümkün olduğunca sadık kaldığını söylese de, kimi anlatımların ve ifadelerin Hegel'den çok Hotho'nun kişisel görüşleri olup olmadığından ya da bu nevi tutarsızlıkların Hegel'in 1823'ten sonraki düşünce değişikliklerine atfedilebilir atfedilemeyeceği konusunda bazı kuşku olabilmektedir ve hala da olacak gibi gözükmemektedir.¹³

3. Hegel'in Estetik Üzerine Düşünceleri

Hegel, *Estetik* adlı eserine şu cümle ile başlar; 'Bu dersler/konferanslar (lectures) estetiğe tahsis edilmiştir (devoted). Onların konusu engin güzellik ülkesidir (realm); daha açıkçası, onların alanı, sanat (art) veya daha ziyade güzel sanattır (fine art)'.¹⁴

Hegel'e göre estetik; güzelin ve somut olarak da sanatın felsefi kuramı ya da öğretisi olarak tanımlanır. Ona göre estetik, sanata kurallar ve ilkeler koymak hevesinde değildir; ama bize sunulanlardan sanatın ve güzelin kurucu öğelerini ve anlarını kavramayı amaçlamaktadır.¹⁵ Öyle anlaşılmaktadır ki, Hegel'in estetiğin tanımına ve konusuna dair düşünceleri, 'güzelin bilimi' ve 'sanat ve güzellik felsefesi' şeklindeki yaygın estetik anlayışlarından pek farklı gözükmemektedir. Oysa onun, estetiğin bilim olarak konumuna ilişkin yaklaşımı ise, yaygın anlayışlardan kısmen farklı gözükmemektedir. Zira yaygın anlayışa göre estetik, ahlâk, mantık vb. ilimler gibi kural koyan normatif bilimlerdendir.¹⁶ Dolayısıyla, Hegel'in düşüncesinden farklı olarak estetik, deney ve gözleme dayanan pozitif bilimlerle değil, değerlerle ilintili kabul edilmektedir.¹⁷

Hegel'e göre, belki bu konu için harfi harfine alınan estetik kelimesinin bütünü ile tatmin edici olmadığı doğru olabilir, çünkü 'Estetik' tam tamına duyum (sensation), duygu (feeling) bilimi demektir. Bu anlamda, yeni bir bilim olarak ya da daha ziyade ilk kez felsefi disiplin

¹² Hegel, *Estetik*, IX, x.

¹³ Hegel, *Estetik*, x.

¹⁴ Hegel, *Aesthetics*, s. 1.

¹⁵ G.W.F. Hegel, *Seçilmiş Parçalar*, Çev. Nejat Bozkurt, Remzi yay. İst. 1986, s.125; krs. G. W. F. Hegel, *Aesthetics Lectures on Fine Art*, Volume I, Trans. By T.M. Knox, Oxford, 1975, s. 1.

¹⁶ Bkz. Ramazan Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, Pınar Yay. İst. 2002, s. 13.

¹⁷ Bkz. İoanna Kuçuradı, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ank. 1998, s. 78 vd.; Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Vadi Yay., Ank. 1996, s. 199 vd.; Hüsameddin Erdem, *Problematic Olarak Din-Felsefe Münasebeti*, Hü-Er Yay., Konya 2004, s. 89 vd.

haline gelmiş bir şey olarak, o, kökenini, Almanya'da, sanat yapıtlarının ürettiği varsayılan duygular açısından, (sözelimi hoşlanma duygusu, hayranlık, korku, acıma gibi) ele alındığı dönemde Wolff okulunda buldu. Bu sözcüğün tatmin edici olmayışından ve daha doğrusu yüzeyselliğinden ötürü, başka sözcükler uydurma girişimleri, örneğin Grekçe güzel anlamına gelen 'Kallistik' gibi, kelimelere başvurulmuştur. Ancak bu sözcüğün de tam uygun görüldüğü söylenemez. Zira, bu sözcükle kastedilen bilim, güzel olmak bakımından güzel ile değil, yalnızca sanat güzelliği (the beauty of art) ile ilgilenmektedir. Bu nedenle, 'Estetik' sözcüğünü yerine başka sözcükler oluşturma çabalarına gerek yoktur. Çünkü Hegel için, bu bilimin asıl ifadesi sanat felsefesidir ve daha da açıkçası güzel sanat felsefesidir.¹⁸

4. Estetik'in Sınırlanması ve Savunulması: Doğa ve Sanat Güzelliğinin Farkı

Hegel, doğa güzelliğini (the beauty of nature) kabul etmemektedir. Ona göre, estetiğin sınırlanmasını sanat güzelliği ile de anlamamalıyız. Hiç şüphesiz, gündelik hayatta güzel bir renkten, güzel bir gökyüzünden, güzel bir ırmaktan, güzel çiçeklerden, güzel hayvanlardan ve hatta güzel insanlardan söz etme alışkanlığımız vardır. Ama ne var ki, Hegel'e göre, burada, doğada bulunan güzel niteliğinin sanat güzelliğinin yanına nereye kadar konabileceği tartışmasına girme imkanı mevcut değildir. Fakat, sanat güzelliği, doğadan daha yüksek ileri bir güzelliştir. Sanat güzelliği, tinden/ruhtan doğmuş ve sanki yeniden doğmuş bir güzelliştir. Nasıl tin ve onun ürünleri, doğa ve onun fenomenlerinden çok daha yüksek düzeyde bulunuyorsa, sanat güzelliği de doğa güzelliğinden o kadar yüksekte bulunmaktadır. Esasen şekli olarak ele alındığında, insan kafasında yer alan yararsız bir fikir bile herhangi bir doğa ürününden daha yüksektir. Çünkü böyle bir fikirde tinsellik/ruhanilik ve özgürlük birlikte bulunmaktadır.¹⁹ Hegel, bu duruma, şöyle bir örnek vermektedir: Kendi içeriği bakımından dikkate alındığında güneş, kuşkusuz alemde mutlak ve zorunlu bir faktör olarak gözüktür. Halbuki tesadüfen ve gelip geçici bir şekilde yanlış bir fikirle ortadan kaybolur. Ancak, kendi başına ele alındığında güneş gibi tabii bir varoluş önemsizdir, yani kendinde özgür ve öz bilinçli (self-conscious) değildir. Şayet onu başka şeylerle zorunlu bağlantısı içinde ele alırsak, bu durumda da onu kendi başına ve dolayısıyla güzel olarak ele almamaktayız.²⁰

Hegel'e göre, bu anlamdaki bir doğa güzelliği, yalnızca tine ait olan güzelliğin bir yansıması olarak, mükemmel olmayan bir güzellik tarzında ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, ona göre, güzel sanat için bir sınırlamanın çok tabii ortaya çıktığı görülecektir. Zira, doğa güzellikleri hakkında eskilerden daha fazla bizler tarafından ne kadar çok şey söylenmişse de, doğal nesnelerin güzelliği üzerinde yoğunlaşmak ve bu güzelliklerin bir bilimini ve sistematik açıklamasını yapmak henüz her hangi bir kimsenin kafasında

¹⁸ Hegel, *Aesthetics*, s. 1.

¹⁹ Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 1, 2; Hegel, *Seçilmiş Parçalar*, s.129; Stace, *The Philosophy of Hegel*, Macmillan, 1955, s. 444, 446.

²⁰ Hegel, *Aesthetics*, s. 1, 2.

yer almamıştır. Esasen, yararlılık (utility) noktasından bir inceleme yapılmıştır. Söz gelişi, hastalıklara karşı faydalı olan doğal nesnelerin bilimsel bir açıklaması olarak, tıbbi malzemeler (materia medica), tedaviler için faydalı minerallerin, kimyasal ürünlerin, bitkilerin ya da hayvanların bir yararlılık düzenlemesi oluşturulmuştur. Fakat, doğa alanları (realms) güzellik noktai nazarından sınıflandırılmamış ve incelenmemiştir. Hegel, doğada ve sanatta güzellik ayrımının keyfilik nedeni ile yapılmayıp, bunun bizzat bu alanların daha iyi irdelenmesi ve incelenmesi için, bilimin bir gereği olarak yapıldığını belirtir.²¹

5. Konuyla İlgili İleri Sürülen İtirazlar ve Bunları Çürütülmesi

Hegel'e göre, bu alanda ileri sürülecek ilk itiraz, güzel sanatın kendisini bilimsel bir incelemeye layık görüp görmediği şüphesidir. Böyle bir itiraza, Hegel, şöyle cevap vermektedir: Güzel ve sanat, şartlarımızın ciddiyetini ve gerçek dünyanın karmaşasını azaltarak, aylıklığı eğlenceli bir biçimde yok ederek ve yapılacak iyi hiçbir şeyin var olmadığı yerde kötünün yerini kötünün kendisinden daima daha iyi bir biçimde doldurarak, gerçekten dostça bir yetenek gibi tüm hayat pratiğimizi kaplar ve dahili ya da harici olsun tüm çevremizi parlak bir biçimde süsler. Yine de, sanat, vahşilerin savaş boylarında tüm süsleme zenginlikleri ile tapınakların ihtişamına kadar her şeyi kendi hoş biçimleri ile bezese bile, bizzat bu biçimlerin kendileri her şeye rağmen hayatın hakiki nihai amaçlarının dışına düşüyor gibi görünürler.²²

Diğer taraftan, Hegel'e göre, güzel sanatların bir lüks ya da çok zevk veren bir şey olduğu tasdik edildiğinde, onları genelde pratik gerekliliklerle ve özelde ise ahlakilik (morality) ve dindarlıkla (piety) bağlantıları bakımından savunmak ve bundan dolayı onların zararsız olduğunu kanıtlamak imkansızdır. Bundan dolayı tinin bu lüksünü/zevkini zarardan çok yarar sağlayabileceğine inanma yönünde kanıtlar vermek zorunlu olmuştur. Bu bakış açısından dolayı, sanatın kendisine ciddi amaçlar atfedilmiştir ve çoğu zaman o, akıl ile duyu, eğilim ile ödev arasından bir ara bulucu olarak, amansız çatışma ve karşıtlıkları içerisinde bir birleriyle çarpışan öğelerin bir uzlaştırıcısı olarak görülmek istenmiştir. Ayrıca, basitçe ortaya konulacak olursa, bu hizmet içerisinde kendinde bir amaç olarak yerine, sanat, ancak bir araç/vasita olarak görülebilir.²³

Öte yandan, Hegel'e göre, güzel sanatla ilgili olarak şu iddialar da ileri sürülmektedir: Güzel sanat, hoş bir oyun olarak kaldığı sürece ve daha ciddi ve mühim amaçlar peşinde koşsa da, yine de, sanki bilimsel incelemeye değmezdir. Aynı şekilde, başka bir iddiada şöyledir: Güzel sanat genel olarak felsefi düşünmeye (reflection) uygun bir konu olsa bile, yine de onun tam olarak bilimsel incelemeye uygun bir konu olmadığı münasip görülmektedir. Çünkü, sanat güzelliği, kendisini duyuya, duyguya, sezgiye, hayal gücüne sunmaktadır. O halde sanat güzelliğinin düşünceden/tasavvurdan (thought) farklı bir alanı vardır; faaliyetlerinin ve

²¹ Hegel, *Aesthetics*, s. 2, 3.

²² Hegel, *Aesthetics*, s. 3.

²³ Hegel, *Aesthetics*, s. 4.

ürünlerinin kavranması, bilimsel tefekkürden (thinking) başka bir organı gerekli kılmaktadır. Zira, sanat güzelliğinde zevk aldığımız ve hoşlandığımız şey üretimin ve görünüşlerin/suretlerin özgürlüğüdür.²⁴ İşte Hegel'e göre, tüm bu nedenlerden dolayı, güzel sanat, kendi kökeninde, etkisinde ve etkinlik alanında kendisini bilimsel çabaya değer görmek yerine, daha ziyade kendi hakkına dayanarak düşüncenin/tasavvurun düzenleyici faaliyetine direnir ve bilimsel tartışmaya imkan vermiyor gibi bir hava vermektedir.²⁵

6. Sanatın Bilimsel Olarak İncelenmesinin Gerekliği

Hegel'e göre, sanatın bilimsel olarak incelenmesinin bir değeri vardır. Çünkü sanatın dinlenme ve eğlence sağlayan, çevremizi süsleyen, hayatımızın zahiriliğine hoşluk veren ve başka nesnelere sanatsal süsleme sayesinde göze çarpmasını sağlayan gelip geçici bir oyun olarak kullanılabilirliği söz konusudur. Böyle kabul edildiğinde sanat, gerçekten de bağımsız ve özgür değil, ancak yardımcı (ancillary) bir araç olarak ortaya anlaşılmış olur. Oysa Hegel'in irdelemek istediği şey, hem amacında (end) hem de aracında (means) özgür olan sanattır. Genel olarak sanatın başka amaçlara hizmet edebilmesi ve bu durumda sırf geçici bir eğlence olması onun düşünce ile aynı ölçüde paylaştığı bir şeydir. Hegel'e göre, sanat değil ancak bilim, gerçekten de sonlu amaçlar ve tesadüfi araçlar için entelektüel bir hizmetçi olarak kullanılabilir. Ancak bu durumda o kendi kimliğini kendisinden değil, başka nesnelere ve şartlardan kazanır. Diğer bir açıdan ise, bilim, içerisinde kendisini bağımsız biçimde ve yalnızca kendi öz amaçlarına göre gerçekleştirdiği hakikate tam bağımsızlık içinde ulaşmak amacı ile, aynı zamanda bu hizmetçilikten de kendisini kurtarır.²⁶

Şu halde, Hegel felsefesine göre, kendi özgürlüğü içerisinde güzel sanat hakiki bir biçimde sanat olur. Ayrıca güzel sanat, ancak kendisini din ve felsefe ile aynı alan içerisinde yerleştirdiği zaman ve İlahi olanı, insanlığın en derin ilgilerini ve tinin en kapsamlı hakikatlerini zihinlerimize getirmenin ve ifade etmenin yalnızca bir yolu olduğu zaman en yüksek ödevini yerine getirir. Milletler, sanat eserlerinde, en zengin iç sezgilerinin ve fikirlerinin (ideas) tortusunu bırakmışlardır. Bu nedenle sanat, çoğu kez milletlerin felsefesini ve dinini anlamanın anahtarı olmuştur. Sanat, bu işi (vocation), din ve felsefe ile paylaşır. Ancak bunu özel bir yolla, duyguya ve doğanın görünüş tarzına yaklaşılarak gerçekleştirir.²⁷

Hegel'e göre sanat, sadece ilk çağların ve milletlerin kendisinde aradıkları ve yalnız kendisinde buldukları tinsel ihtiyaçların doyumunu sağlamaz. Aynı zamanda dinin bir parçası olması yönünden bir doyum sağlamaktadır. Artık Grek sanatının güzel günleri, ortaçağların altın çağı gibi geçip gitmiştir. Bugünkü hayatımızda düşünmenin gelişimi, hem irademiz hem de yargılarımızla (judgement) bağlantılı olarak, genel

²⁴ Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 5.

²⁵ Hegel, *Aesthetics*, s. 6.

²⁶ Hegel, *Aesthetics*, s. 7.

²⁷ Hegel, *Aesthetics*, s. 7, 8. Krş. Stace, *The Philosophy of Hegel*, s. 442, 443

irdelemelere bağlı kalmayı ve hususi (particular) olanı onlarla düzenlemeyi, bizlerin bir ihtiyacı kılmıştır. Bu da beraberinde umumi biçimlerin, yasaların, ödevlerin, hakların, maksimlerin/kuralların belirleyici sebepler olarak hakim olmasını ve en önemli düzenleyici olmasını getirmiştir. Fakat, sanatkarane ilgi ve üretim, genellikle maksim ve yasa formunda mevcut olmayıp, aksine duyular ve duygularla bir olma izlenimi vermektedir. Ayrıca o, adeta umumi ve rasyonel olanın somut duygusal bir görünüşle birlik içerisine getirilmesi suretiyle hayal gücünde içerilmektedir. Bunun sonucu olarak, günümüzün şartları sanata elverişli değildir. Sanat hakkındaki bu tür yanlışlıklar, her yerde alışkanlık haline gelmiş kanılar ve yargılar tarafından aşilamamaktadır. Aslında sorun, bizim bütün tinsel kültürümüz içinde, kendisinin düşünce (reflection) dünyası ve bununla bağıntılar içerisinde bulunmaktadır.²⁸

Bütün bu açılardan bakıldığında Hegel'e sanat, en yüksek işlevi içerisinde geçmişteki bir şey olarak kalmaktadır. Bu nedenle sanat asli hakikatini ve hayatını kaybetmiştir. Şu an daha ziyade, daha önceki zorunluluğunu sürdürmek ve daha yüksek yerini işgal etmek yerine, fikirlerimize aktarılmıştır. Şu halde, sanat eserlerinin bizde uyandırdığı şey, nesnel manada tam vasitasız hoşlanma ve zevk değil, öznel manada bizim yargılamamızdır. Bu sebeple, sanatın içeriğini ve sanat eserinin sunum vasitasını ve her ikisinin bir birine uygunluğunu ya da uygunsuzluğunu, kendi entelektüel irdelememize tabi kılarız. Dolayısıyla, tüm söz konusu nedenlerden dolayı, günümüzde sanat felsefesi, sanat olarak kendisinden ötürü sanatın tam bir memnuniyet ve hoşnutluk verdiği günlerde olduğundan daha büyük bir ihtiyaçtır. Ayrıca, sanatı yeniden oluşturma amacı için değil, tersine sanatın ne olduğunu felsefi olarak bilmek için, sanat, bizi entelektüel irdelemeye davet etmektedir.²⁹

Diğer taraftan Hegel, güzel sanat eserlerinin bilimsel ve entelektüel bir incelemeye elverişli olmadıkları itirazına da, karşı çıkar. Çünkü, ona göre, sanat, gelip geçici bir arzu diye felsefi incelemeyi dışlanamaz. Onun hakiki görevi tinin en yüksek ilgilerini zihinlerimize getirmektir. Hegel'e göre, içerik göz önünde bulundurulduğunda, güzel sanat, ilkel başıboş hayal gücünde dolaşmaz. Zira bu tinsel ilgiler, sanatın formları ve şekillenmeleri ne kadar çeşitli ve tükenmez olsa da, sanata, içeriği için sağlam durma noktaları koyar.³⁰

Her şeye rağmen Hegel'e göre, düşünce süreci aracılığıyla görünüşte uçsuz bucaksız olan sanat eserleri ve formları hacmi içerisinde, kendi yönümüzü belirleyebiliriz. Çünkü, 'güzel sanatın felsefi incelemeye değer olduğu ve felsefi incelemenin de güzel sanatın özünü meydana çıkarabilme yeterliliğinde bulunduğu'³¹ ortaya konmuş oldu.

²⁸ Hegel, *Aesthetics*, s. 10, 11.

²⁹ Hegel, *Aesthetics*, s. 11.

³⁰ Hegel, *Aesthetics*, s. 13.

³¹ Hegel, *Aesthetics*, s. 13, 14.

7. Güzeli ve Sanatı İncelemenin Bilimsel Yolları

Güzel sanatın felsefi incelemeye ve irdelemeye değer olduğunu ortaya koyan Hegel'e göre, sanata ve güzele dair bilimsel incelemenin iki şekli vardır ve bunlar bir birine karşıt haldedir.

1. Bunlardan birincisi, yalnızca dışarıdan, mevcut sanat eserleri ile meşgul olan, onları bir sanat tarihi halinde düzenleyen, varolan mevcut eserler hakkında tartışmalar açan ya da sanat eserlerini hem kritik etmek hem de üretmek için genel bakış açılarını verecek taslak teoriler kuran sanat bilimini görmekteyiz.³² Kısacası buna sanat tarihi diyebiliriz.

2. İkincisi, kendisini, kendi adına, güzel üzerine düşünmeye veren ve yalnızca kendi hususiyeti içindeki sanat eserine bağlı kalmayan umumi bir şey üreten bilimi, yani, soyut bir güzel felsefesini görmekteyiz.³³ Yani buna da sanat felsefesi ya da güzel sanat felsefesi denilmektedir.

Hegel'e göre, başlangıç noktasını empirik olanda bulan ilk inceleme tarzına bakıldığında, bu, sanat alanında bir uzman olmayı düşünen her hangi bir kimse için kaçınılmaz yoldur. Nasıl ki, günümüzde, herkes bir fizik meraklısı olmayıp, yine de en temel fiziğe ilişkin olgularla ya da gerçeklerle donanmış olmak istiyorsa, aynı şekilde sanatla bir tanışıklığı olma gereği, kültürlü bir insan için az çok zorunlu olmuştur. Dolayısıyla, kendini bir sanat heveslisi ve bir uzman olarak kanıtlama iddiası hemen evrensel bir duygudur.³⁴

Bu alanlar da Hegel'e göre, kendi içinde ikiye ayrılır. a- Uzmanlık isteyen alan, b- Uzmanlık gerektirmeyen empirik yönetime başvuran sanat teorileri.

a. Her şeyden önce, her sanat eseri, kendi çağına, kendi halkına, kendi çevresine aittir. Ayrıca, onların, özel tarihi diğer düşünce ve amaçlara dayanmaktadır. Bu nedenle olsa gerek, sanat alanında uzmanlık, tarihi ve gerçekten çok ayrıntılı olguların ya da hakikatlerin uçsuz bucaksız bir zenginliğini gerektirmektedir. Çünkü, sanat eserinin bireysel tabiatı bireysel bir şeyle ilişkilidir. Dolayısıyla, onun kendisinin anlaşılması ve açıklanması zorunlu bir şekilde ayrıntılı bilgi gerektirmektedir. Son olarak, uzmanlık, burada, başka alanlarda olduğu gibi, yalnızca olgulara veya hakikatlere ilişkin bir hafızayı değil, aynı zamanda sanatsal biçimlerin tasvirlerini bütün çeşitli ayrıntıları içerisinde hatırında tutacak ve özellikle onları başka sanat eserleri ile karşılaştırarak zihne sunabilecek kesin bir hayal gücünü de gerekli görür.³⁵

b. Öte yandan, aslında tarihi bu inceleme içerisinde, şayet kendilerinden yargılar çıkaracak, gözden kaçırmamız gereken farklı irdelemeler ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu irdelemeler, empirik bir temele sahip olan diğer bilimlerde olduğu gibi seçip alınarak bir araya

³² Hegel, *Aesthetics*, s. 14.

³³ Hegel, *Aesthetics*, s. 14.

³⁴ Hegel, *Aesthetics*, s. 14.

³⁵ Hegel, *Aesthetics*, s. 14, 15; Bkz. Stace, *The Philosophy of Hegel*, s. 446.

toplandıklarında, genel kriterleri, önermeleri ve daha ileri genellemelerle de sanatlara ilişkin teorileri meydana getirirler.³⁶

Şu halde, Hegel', soyut sanat felsefesi veya güzel sanat felsefesini diğer aktivitelerden ya da alanlardan ayırmaktadır. Yani, güzel olmak bakımından güzeli kendisinden anlamaya ve onun ideasını etraflıca anlamaya (fathoming) çalışan tamamen kuramsal düşünmeyi ayırt etmek esastır.³⁷

Nitekim, Hegel'in anlayışına göre, Platon, daha derin bir yolla, nesnelere hususilikleri bakımından değil de umumilikleri bakımından anlamak zorunda bulunan felsefi inceleme isteğiyle işe başlamıştır. Zira, Platon, hakikat olanın tek tek iyi eylemler, doğru fikirler, güzel insanlar ya da sanat eserleri olmadığını, ama bizzat iyinin, güzelin, hakikatin kendisi olduğunu iddia etmektedir. O halde, bu yaklaşım tarzı dikkate alınacak olursa, gerçekten, güzel, kendi özü ve kavramı bakımından anlaşılacak durumda ise, bu, ancak kavramsal düşünme yoluyla mümkündür. Bu düşünme sayesinde, hususi güzel ideasının olduğu kadar genel bir tarzda ideanın da mantıki-metafizik tabiatı bilinçli düşünceye nüfuz etmektedir. Fakat, kendi ideası bakımından kendisinden dolayı güzel olanın bu incelenişi, yine soyut bir metafiziğe dönüşebilir. Şayet, temel ve rehber olarak Platon alınsa bile, yine de Platoncu soyutlama, mantıki güzel ideası bakımından bile, artık bizim için memnun edici ve doyurucu olamaz. Hatta, Platoncu idealara, sanat konusunda felsefe yapmanın ilk kendisi ile başladığı o soyut tarza, kaçınılmaz bir şekilde her daim sarılmak durumunda da olmamalıyız. Öyleyse bu ideayı daha somut, daha derinliğine kavramak zorunda olduğumuz için, sanat felsefesine güzel ideasıyla başlamak mecburiyetimiz vardır.³⁸

8. Sanat Güzelliği Kavramı ve Zorunluluğu

Hegel'e göre, sanat güzelliğini bilimsel olarak incelemek bir zorunluluktur ve buna da onun kavramı ile başlamak gereklidir. Şu halde, sanat güzelliğinin bizim konumuz olması bir zorunluluk ise, sanatın ya da güzelin, hakiki kavramına göre irdelendiğinde, bilimsel zorunlulukla güzel sanat kavramına götürecek türden bir geçmişin sonucu olduğu kanıtlanmak durumunda olacaktır. Ancak, sanatla başladığı ve temel karakteri bakımından onun geçmişini ele almayı da, onu kendi kavramını ve bu kavramın gerçekleşmesini ele almak istediği için Hegel'e göre, sanat, hususi bir bilimsel konu olarak, bilimsel bir biçimde ele alındığında, farklı bir felsefi disipline ait olan bir ön varsayıma sahip olacaktır. Bu yüzden başvurulacak tek yol, sanat kavramını, deyim yerindeyse, lemmatik tarzda, yani farazi kanıtlanmış şekilde ele almaktır.³⁹

³⁶ Hegel, *Aesthetics*, s. 15.

³⁷ Hegel, *Aesthetics*, s. 21.

³⁸ Hegel, *Aesthetics*, s. 21, 22.

³⁹ Hegel, *Aesthetics*, s. 24; Bkz. Stace, *The Philosophy of Hegel*, s. 443.

9. Sanat Hakkındaki Yaygın Düşünceler

Hegel'e göre, başlangıçta karşılaşılan şu üç başlık sanata ilişkin yaygın düşüncelerdir:

1. Sanat eseri, doğa ürünü değildir. O, insan aktiviteleri sonucunda meydana getirilir.
2. Sanat eseri, esas itibarıyla insanın kavrayışı için yapılmıştır ve özellikle az ya da çok duyularla kavranması için duyusal alandan elde edilir.
3. O, bir amaca (end) sahiptir ve bu amaç (aim) kendindedir.⁴⁰

10. Sanatın Amacı

Hegel'e göre, sanat, mutlaka belli bir amaca göre icra edilmektedir. Sanatın amacının şunlardan ibaret olduğu düşünülmektedir. Sanat, Hegel'in kendi ifadesiyle, her türden 'uyuklayan duygularımızı', eğilimlerimizi ve tutkularımızı uyandırıp canlandırarak, yüreği dolduracak, eğitilmiş olsun ya da olmasın, insanı; a. Göğsünün derinliklerinde, çok çeşitli imkanları ve yönlerinde, hareket ettirebilecek, kımıldatabilecek şeyler aracılığı ile, en derin ve gizli oyuklarında insan yüreğinin taşıyabileceği, tecrübe edebileceği ve üretebileceği tüm duyguların tamamından geçmeye; b. Tinin kendi düşünmesi ve ideası içerisinde asli ve yüksek ne varsa bunları -soylu, öncesiz, sonrasız ve hakiki olanın görkemliliğini- duyguya ve tefekküre (contemplation) kendi hazzı ya da mutluluğu için kazandırmaya; c. Ayrıca, talihsiz ve süfli, kötü ve suç olanı anlaşılabilir kılmaya, insanları hoşluk ve mutluluk verici olan şeyle olduğu kadar dehşet verici ve şiddetle sarsıcı olan şeyle de yakından tanıştırmaya; d. Son olarak da, boş hayal gücünün oyunlarının içerisinde, cezbedici görünümlerin ve duyguların çekici büyümesine dalmaya, zorlayacaktır.⁴¹

11. Hakiki Sanat Kavramının Tarihsel Çıkarımı

Hegel'in sanata ilişkin kavramlar dünyasında gerçek sanat saygısının ve sanatı anlamının tarihsel olarak ortaya çıkışı, yalnızca genel kültürün soyut düşünülmesi içinde değil, bizzat felsefenin kendisinde de ortaya çıkmıştır. Yani, felsefe bu karşıtlığın nasıl anlaşılacağını tamamıyla anlamış olduğu zaman, felsefenin kendi özünü ve dolayısıyla aynı zamanda doğanın ve sanatın özünü kavraması mümkün olmuştur.⁴²

Dolayısıyla, bu bakış açısı, yalnızca genel olarak felsefenin değil, ama aynı zamanda sanat biliminin de yeniden uyanışıdır. Hakikaten, bir bilim olarak estetiğin gerçek kökeni için ve sanatın da daha yüksek itibarı için kendisine gerçekten şükran borçlu olduğu şey, tek başına bu yeniden uyanıştır.⁴³

---

⁴⁰ Hegel, *Aesthetics*, s. 25.

⁴¹ Hegel, *Aesthetics*, s. 46.

⁴² Hegel, *Aesthetics*, s. 56.

⁴³ Hegel, *Aesthetics*, s. 56.

İşte tüm bu nedenlerden dolayı, Hegel, bizzat tarihin kendisi adına, kısmen de önemli olan ve bir temel olarak üzerinde daha büyük bir yapı kuracak olan görüşler, bu şekilde çok daha yakından bilindikleri için, bunların tarihine kısaca değinmek gerektiğini belirtmektedir. En genel karakterleri içerisinde bu temel, sanat güzelliğinin, soyut biçimde kendisinde yoğunlaşmış hem harici olguların hem de dahili sübjektif duygu ve coşkunun doğası, tin ile doğa arasındaki yukarıda sözü edilen karşılığı ve çelişkiyi çözen ve birliğe indirgeyen açılardan biri olduğunu kabul etmekten ibarettir.⁴⁴ Değnilmesi gereken temeller ve noktalar Hegel'e göre şunlardır:

Kant'çı Felsefe: Kant'çı felsefe, bu birlik noktasına duyulan ihtiyacı yalnızca hissetmekle kalmamış, aynı zamanda onu açık bir biçimde kabul etmiş ve zihnimize sunmuştur. Kant (1724-1804), kendi kendisi ile ilişkili rasyonelliği, genel olarak, özgürlüğü, kendi kendisini özünde sonsuz olarak bulan ve bilen öz bilinci, hem aklın hem de istemenin temeli olarak almaktadır. Felsefenin dönüm noktası olmuş olan kendinde aklın mutlaklığının bu kabul edilişi, modern zamanlardaki bu mutlak başlangıç noktası, kabul edilmek zorundadır. Hatta, Kant'ın felsefesinin yetersiz olduğu bilinse bile, ondaki bu özellik yadsınmamalıdır.⁴⁵

Hegel'e göre, Kant'ın estetik ve teleolojik yargı güçlerini ele aldığı *Yargı Gücünün Eleştirisi* başlıklı eseri bu konu için, hem eğitici hem de dikkat çekicidir. Kant, organik ve canlı olanın kavramına, kendileri aracılığıyla yaklaştığı güzel doğa ve sanat nesnelerini, doğanın amaçlı ürünlerini, bunları yalnızca sübjektif olarak yargılayan bir düşünce bakış açısından ele almaktadır.⁴⁶ Dolayısıyla, sübjektif ya da tikel güzellik ve objektif ya da tümel güzellik durumu ortaya çıkmaktadır. Tümel güzellik, neseldir. Herkesin sahip olabileceği, derinliğine olmayan bir anlayıştır. Tikel güzellik ise sübjektif veya özneldir. Tek tek kişilerin, derinliğine olan anlayışlarını ifade etmektedir.

Hegel'in düşüncesine göre, Kant, estetik yargı gücünü, ne kavramlar yeteneği olan anlama kabiliyetinden ne de duyusal sezgi ve onun çok çeşitliliğinden çıkan bir şey olarak değil, ama anlama yeteneği ile hayal gücünün özgür oyunundan çıkan bir şey olarak yorumlamaktadır. Bilgi kabiliyetlerinin bu uyumunda, nesne özneye ve onun hoşlanma ve haz duygusuna bağlanmış hale gelmektedir.⁴⁷

Söz konusu haz ve hoşlanma duygusu, bütün ilgilerden bağımsız olmalıdır. Bir anlamda iştah yeteneğimizle her hangi bir bağlantı taşımamalıdır. İşte, şayet bu ilgiye, örneğin merak ilgisine ya da duyusal ihtiyacımız adına duyusal bir ilgiye, sahip olma ve kullanma arzusuna sahipsek, o zaman nesnelere bizim için kendi adlarına önemli değildirlere, ama yalnızca ihtiyacımızdan dolayı önemlidirler. Bu nedenle, Kant, güzel ile ilgili durumun bu türden olmadığını ileri sürmektedir. Estetik yargı, harici varlığa özgür ve bağımsız olarak var olmasına imkan tanır ve kendi

⁴⁴ Hegel, *Aesthetics*, s. 56.

⁴⁵ Hegel, *Aesthetics*, s. 56.

⁴⁶ Hegel, *Aesthetics*, s. 57.

⁴⁷ Hegel, *Aesthetics*, s. 58.

adına nesnenin karşılık geldiği bir hoşlanma ve haz çıkar ki, burada hoşlanma ve haz, nesnenin kendi amacını kendinde taşımasına izin verir.⁴⁸

Diğer bir yandan, Hegel'e göre, Kant, güzelin, bir kavram olmaksızın, yani anlama yeteneğinin bir kategorisi olmaksızın, bir evrensel hoşlanma nesnesi olarak önümüze konan şey olması gerektiğini ile sürmektedir. Güzeli değerlendirmek, kültürel ve eğitilmiş bir tını gerektirir ve eğitilmiş olmayan bir insan, güzel yargısına sahip değildir. Çünkü, bu yargı tümel ya da nesnel geçerlilik iddiası taşır.⁴⁹

Bir başka açıdan ve üçüncü olarak, güzel, nesnede her hangi bir amaç sunumu olmadan amaçlılığın algılanması ölçüsünde biçimine sahip olmalıdır. Dolayısıyla, güzel, bu şekilde bize amaçlılık olarak görünmektedir. Sonlu amaçlılıkta, amaç ve araç, bir birine harici ya da dışsal kalır, çünkü amaç kendi gerçekleşmesinin malzemesi ile dahili temel hiçbir bağlantı taşımamaktadır. Diğer taraftan, güzel, kendinde amaçlı olarak bulunmaktadır. Bu amaçlılıkta araç ve amaç, amaçlılığın farklı yönleri olarak bir birlerinden ayrılmış görünmemektedir.⁵⁰

Son olarak veya dördüncü bir husus olarak, Hegel'e göre, Kant, güzel olanı ele alırken, onun bir kavram olmaksızın zorunlu bir hazzın ve hoşlanmanın nesnesi olarak kabul edilmesini sıkı bir biçimde savunmaktadır. Zorunluluk, soyut bir kategoridir ve iki yanın dahili temel bir bağıntısını göstermektedir. Diyalektik bir şekilde, eğer biri varsa ve o olduğu için diğeri de vardır. Kendi spesifik ya da özel karakteri içerisinde biri aynı zamanda diğeri de içermektedir. Sözelimi, nedenin, etki olmaksızın anlamsız olması bunun gibidir. Güzeli olan, böyle bir hoşlanma duygusu uyandırma zorunluluğuna, kavramlarla, yani anlama yeteneğinin kategorileriyle her hangi bir bağıntı olmaksızın, bizatihi kendinde sahiptir.⁵¹

Schiller: Hegel'e göre, Schiller (1759- 1805) düşünmenin Kantçı sübjektifliğini ve soyutluğunu kırdığı, birliği ve uzlaştırmayı entelektüel biçimde hakikat olarak kavrayıp, onları sanatsal üretimde gerçekleştirme girişimini göze aldığı için, ona önemli saygın bir yer verilmelidir. Schiller, estetik yazılarında, sanata ve onun ilgisine, felsefe ile özel bağıntısına bakmaksızın, sadece iyi bir dikkat göstermekle kalmamış; aynı zamanda, sanat güzelliğine olan ilgisini felsefi ilkelerle karşılaştırmıştır. Dolayısıyla, o, yalnızca bu ilkedeki yola çıkarak ve onların yardımıyla güzel olanın daha derin doğasına ve kavramına nüfuz etmeye çalışmıştır. Schiller, bu düşüncesi açısından eleştirilmiş ve özellikle Goethe'de ki, kavramın hiç bir zaman bozmadığı nesnelliğe ve değişmez naifliğe kıyasla eksik ve kusurlu bulunmuştur. Onun, sanatın doğasına ilişkin yazılarının bir çoğu, *Estetik Eğitim Üzerine Mektuplar*⁵² adlı eserinde toplanmıştır.⁵³

⁴⁸ Hegel, *Aesthetics*, s. 58.

⁴⁹ Hegel, *Aesthetics*, s. 58.

⁵⁰ Hegel, *Aesthetics*, s. 59.

⁵¹ Hegel, *Aesthetics*, s. 59, 60.

⁵² Söz konusu eser, Türkçeye de çevrilmiştir. Bkz. F.V. Schiller, *Estetik Üzerine*, Çev. Melahat Özgü, Kaknüs yay., İst. 1999.

⁵³ Hegel, *Aesthetics*, s. 61, 62.

Schiller'e göre estetik eğitim; eğilimin, duyusallığın, iç tepinin ve yüreğin geliştirilmesiyle, bunların kendilerinde rasyonel hale gelmelerini sağlar ve bu yolla akıl, özgürlük ve tinsellikte bunların soyutlanmalarından çıkar ve nihayetinde rasyonelleşmiş olan doğal öge ile birleşip, onun içerisinde ete ve kana bürünür. Bu nedenle, güzelin, rasyonel ve duyusalın karşılıklı oluşumu olduğu ve bu oluşumun da halis bir biçimde gerçek olduğu ileri sürülür.⁵⁴

12. Sanat Türleri ve İçerikleri

Daha önce belki kısmen söylendiği üzere, Hegel'e göre, sanatın içeriğini idea, biçimini ise duyusal maddenin şekillenmesi oluşturmaktadır. O halde, sanat, bu iki yanı uyum içerisine sokmak ve özgür uzlaştırılmış bir bütünlüğe kavuşturmak durumundadır.⁵⁵

Sanatın içeriğine ait birinci yön soyut yöndür. Burada ilk nokta, sanatsal tasarım haline gelmek durumunda olan içeriğin, kendinde, böyle bir tasarıma bürünecek nitelikte olması gerektiği talep ya da arzudur. Aksi durumda kötü bir bileşim elde edilebilecektir. Çünkü, ancak bu durumda şekilciliğe ve harici sunuma kötü uyarlanmış bir içerik, bu biçime benimsenmektedir ya da diğer bir ifadeyle, sanatsal olmayan malzemenin kendi doğasıyla uzlaşmaz biçim içerisinde, gerçekten uygun sunum tarzı bulması beklenmektedir.⁵⁶

İkinci yön ise somut yöndür. İkinci arzu ya da talep, sanatın içeriğinin kendinde soyut bir şey değil, somut bir şey olmasını gerektirir. Bununla birlikte, bu somutluk, duyusal olanın tinsel ve entelektüel her şeyle karşıtlık içerisinde ve bu iki yanın yalın ve soyut olarak ele alınmasında somut olması anlamında somut değildir. Çünkü hem tinde hem de doğada halis olan her şey özünde somuttur. Evrenselliğine rağmen yine de kendisinde sübjektifliğe ve hususiliğe sahiptir. Söz gelişi, bu prensibe göre, Tanrı hakkında, onun yalın olarak bir ve bu sıfatla en yüksek varlık olduğunu söylersek, bununla mantıksallığın altındaki anlama yetisinin cansız bir soyutlamasını bildirmiş oluruz. Somut hakikati içerisinde bizzat kavranmayan böyle bir Tanrı, sanat için, özellikle de görsel sanat için bir içerik sağlamayacaktır. Bundan dolayı Yahudiler ve Türkler⁵⁷ (Müslümanlar) anlama yetisini, böyle bir soyutlamasına bile ulaşamayan Tanrılarını, Hıristiyanlıktaki gibi sanat yoluyla temsil edememişlerdir. Çünkü Hıristiyanlıkta, Tanrı, kendi hakikati içerisinde ve dolayısıyla baştan sona kendinde somut olarak, kişi (person) olarak, özne olarak ve daha yakından tanımlanırsa tin olarak ortaya konur. Onun tin olarak ne olduğu, yine de aynı zamanda bir olarak kendisinin farkında olan

⁵⁴ Hegel, *Aesthetics*, s. 62.

⁵⁵ Hegel, *Aesthetics*, s. 70.

⁵⁶ Hegel, *Aesthetics*, s. 70.

⁵⁷ Hegel, Müslümanlar olarak Türklerin, iyi bildiği üzere, herhangi bir insan vb. resmini ve suretini hoş görmediğini belirtmektedir. Hatta, bu hususta, Hegel, J. Bruce'un aktardığı bir hadisi de zikrederek İslam Peygamberinin sünnetiyle bunun desteklendiğini belirtmektedir. Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 42. Ayrıca, Hegel, Müslümanların sanatla olan ilişkisini de Müslüman şiiri başlığı altında Celaleddin-i Rumi ve Hafız'ın şiirlerini irdelemek suretiyle ortaya koymaya çalışır. Hegel, *Aesthetics*, s. 368 vd.

bir kişiler üçlemesi (a Trinity of Persons) şeklinde dini kavrayışa açık kılınmıştır.⁵⁸

Üçüncü yön de, soyut ve somutun beraber ele alınışıdır. Duyusal bir biçim ve şekil, halis ve dolayısıyla somut bir içeriğe karşılık gelecekse, aynı şekilde kendinde tamamen somut ve tek, bireysel bir şey olmak zorundadır. Somut olanının, sanatın her iki yanına, yani bir anlamda, hem içerik hem de bu içeriğin sunumuna katılması, tam da her ikisinin bir biri ile bağdaşabileceği ve bir birine karşılık gelebileceği noktadır. Örneğin, insan bedeninin doğal şekli kendinde somut olan tını sergileme ve tını kendi kendisi ile uyum içerisinde gösterme yeterliliğinde olan, tam da böyle duysal biçimde somut bir şeydir.⁵⁹

Hegel'e göre, bilimimiz kendi tamlığı içinde üç esas kesime bölünmüştür.

1. Sanat güzelliği ideası veya ideali.
2. İdealin sanat güzelliğinin tikel biçimleri yönünde gelişimi.
3. Tek tek sanatlar sistemi.⁶⁰

1. Sanat güzelliği ideası veya ideali: İlkın umumi bir kısım elde ederiz. Bu içeriğinden ve konusundan dolayı hem ideal olarak evrensel sanatsal güzellik ideasına, hem de aynı zamanda idealin bir yandan doğa ile öte yandan sübjektif sanatsal üretim ile yakın bağlantısına sahiptir.

Böyle bir idea, gerçekten mutlak hakikatin kendisidir. Ancak, bu hakikat, henüz kendi nesnelleşmiş evrenselliği içerisinde olmayan bir hakikattir. Oysa, sanat güzelliği olarak idea, temelde ideayı cisimleştirmeye ve açığa vurmaya (reveal) adanmış, hem temelde bireysel gerçeklik olma, hem de bir bireysel gerçeklik şekillenmesi olma niteliğine sahip ideadır. O halde, idea ve onun somut bir gerçeklik olarak şekillenmesi, eksiksiz bir biçimde bir birine tam uygun kılınmalıdır. Böyle ele alındığında ideanın kavramına göre şekillenen gerçeklik olarak idea, bir ideal olmaktadır.⁶¹

Bununla birlikte, biri diğeri ile hakiki bir biçimde uyum içerisinde olan idea ve sunum, ideaya verilen şeklin kendinde mutlak olarak hakiki şekil olması anlamında, ancak en yüksek sanatta bulunmaktadır. Zira, bu şeklin ifade ettiği ideanın içeriği bizzat, hakiki ve halis içeriktir. Önceden de vurgulanmış olduğu üzere, ideanın kendinde ve kendisi aracılığı ile somut bir bütünlük olarak belirlenmek ve dolayısıyla kendisinin dışsal görünüşteki hususileşmesinin ve belirleniminin ilkesini ve ölçüsünü kendi içinde taşımak zorunda olması bununla bağıntılıdır. Söz gelişi, Hıristiyan hayal gücüne göre, Tanrı'nın kendisi eksiksiz bir biçimde kendisinde tını olarak bilindiği için, Tanrı insan biçiminde ve bu biçimin tinsel ifadesi içerisinde tasarılanabilme yeterliliğindedir. Belirlenmişlik, adeta görünüşe doğru giden bir köprüdür. Bu belirlenmişliğin, ideanın kendisinden taşın bir bütünlük olmadığı, ideanın kendi kendini belirleyici ve kendi kendini

⁵⁸ Hegel, *Aesthetics*, s. 70.

⁵⁹ Hegel, *Aesthetics*, s. 71.

⁶⁰ Hegel, *Aesthetics*, s. 73.

⁶¹ Hegel, *Aesthetics*, s. 73.

hususileştirici olmadığı yerde, idea soyut kalmaktadır ve kendi belirlenmişliğini ve dolayısıyla kendi özel ve tek uygun görüş tarzı için gerekli ilkeyi kendinde değil, kendisinin dışında bulmaktadır. Öyleyse, hala soyut olan ideanın kendisi tarafından konulmamış, kendisine harici kalmış bir şekli vardır. Diğer taraftan, özünde somut idea, görünüş tarzının ilkesini kendi içerisinde taşır ve bu yüzden kendi özgür şekillendiricisi olur. Böylece, yalnız hakiki biçimde somut idea kendi hakiki şekillenmesini meydana getirir ve bu iki şeyin karşılıklılığı da bir idealdir.⁶²

2. İdealin sanat güzelliğinin hususi formları yönünde gelişimi (Düşüncedeki sanat fikrinin pratiğe yönelmesi): İkinci olarak, sanatsal güzellik kavrayışından çıkıp gelişen hususi bir kısım vardır. Bu kavrayışta içerilen temel ayrımlar, sanatsal şekillenmenin hususi biçimleri dizisi içerisinde açılım kazanır.⁶³

Söz konusu bu idea, somut bir birlik olduğu için, bu birlik, ancak ideanın hususileşmelerinin açılım kazanması ve sonra da uzlaştırılması yoluyla sanat bilincine girebilir. Bu gelişim sayesinde, sanatsal güzellik hususi bir evreler ve biçimler bütünlüğü kazanır. Burada ideanın kendi şekillenmesiyle girdiği üç bağlantıyı irdelemek gerekmektedir.

a. İlk olarak, hala belirlenmemişliği ve bulanıklığı içindeki ya da kötü ve hakir olmayan belirlenmişliği içindeki idea (sembolik sanat), sanatsal şekillerin içeriği kılındığı zaman, sanat başlar. İdea, belirlenimsiz olduğu için, idealin talep ettiği bireyselliğe henüz kendisinde sahip değildir. Onun soyutluğu ve tek yanlılığı, şeklini de harici olarak kusurlu ve keyfi bırakır. İlk sanat bir biçimi, hakiki bir sunum yeterliliğinden ziyade bir salt resmetme arayışıdır. İdea, biçimi kendinde bile bulmamıştır ve dolayısıyla bunu ele geçirmek için çabalama ve mücadele etme düzleminde kalır. Bu biçim, genelde sembolik sanat biçimi diye adlandırılmaktadır. Bu biçim içerisinde, idea, şeklini kendi dışında; şekillenme sürecinin kendisinden başladığı ve görünüşü bakımından, bu sürecin kendisine bağlandığı doğal duyuşal maddede bulmaktadır. Bu biçim, aslanın güç anlatımını taşımasındaki gibi, soyut bir karakteristikle de ilgili olabilmektedir. Hegel'e göre, bu sanat biçimi Doğu'nun sanatsal panteizminin⁶⁴ de ayırt edici bir özelliği olabilmektedir. Bu sanat biçimi, tuhaf ve zevksiz olabildiği gibi, gizemliliği ve yüceliğiyle de sembolik sanatın temel niteliğini taşımaktadır.⁶⁵

b. İkinci sanat biçimi olan klasik sanat biçiminde, sembolik biçimin ikili kusuru ortadan kaldırılır. Sembolik sanat biçimi, kısmen de olsa kusurludur. Çünkü, 1. Bu şekil içerisinde, idea, yalnızca belirlenimsiz veya soyut biçimde belirlenimli olarak bilince sunulur. 2. Bu sebepten dolayı da anlamın ve şeklin karşılıklılığı daima kusurudur ve tamamen soyut kalmak zorundadır. Klasik sanat biçimi ise, Hegel'e göre, bu ikili kusuru temizler. O, tam da hakiki doğası içindeki ideaya uygun gelecek şekil içerisinde ideanın özgür ve tam uygun bedenleşmesidir. Bundan dolayı, bu idea, bu şekilde özgür ve eksiksiz uyum içerisine girebilir. Bu yüzden klasik sanat

⁶² Hegel, *Aesthetics*, s. 74, 75.

⁶³ Hegel, *Aesthetics*, s.73.

⁶⁴ Hegel, burada olduğu üzere sanat panteizminden de söz eder. Buna zaman zaman Doğu'nun sanatsal panteizm demektir. Daha geniş bilgi için bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 364 vd.

⁶⁵ Hegel, *Aesthetics*, s. 75, 76.

biçimi tamamlanmış idealin üretimini ve görünümünü sağlayan ve onu gerçekten gerçekleşmiş olarak sunan ilk biçimdir.⁶⁶

Buna rağmen, klasik sanat içerisinde kavramın ve gerçekliğin uyuşumu, tamamen biçimsel bir anlamda, yani bir içerik ile bu içeriğin harici şekillenmesi arasındaki bir karşılıklılık anlamında ele alınmalıdır. Bizzat ideal ile ilgili olarak bundan daha fazlası söz konusudur. Aksi halde, tasarımın amacını ve içeriğini kuran her doğa tasviri, her dış görünüş, çevre, çiçek, manzara vb. içerik ve biçim arasındaki böyle bir uyumdan ötürü hemen klasik olmaktadır. Bunun tersine, klasik sanatta içeriğin özelliği, onun bizzat somut idea olmasından ve böyle olmakla da somut biçimdeki tinsel olmasından ibarettir. Zira, yalnız tinsel olan, hakikaten içsel kendiliktir. Bunun sonucu olarak, böyle bir içeriğe uygun düşmesi için, doğadaki kendinde ve kendisi için tinsel olanı keşfetmeye çalışmak gereklidir.⁶⁷

c. Hegel'de üçüncü sanat biçimi, romantik sanat biçimidir. O, idea ile onun gerçekliğinin tam bileşimini yeniden iptal eder ve daha yüksek bir biçimde olmak üzere, sembolik sanatta yenilmez kalan iki yanın ayrımına ve karşıtlığına geri döner. Klasik sanat biçimi, sanat gösteriminin başarabileceğinin en üst noktasına ulaşmıştır ve eğer onda kusurlu olan bir şey varsa, kusur tam da sanatın kendisi ve sanat alanının sınırlılığıdır. Bu klasik ilkeyi terk ederek, romantik sanat biçimi, klasik sanatın bölünmez birliğini ispat eder. Çünkü, romantik sanat biçimi, klasik sanat biçiminin ve onun ifade tarzının ötesine ve üzerine çıkan bir içerik kazanmıştır.⁶⁸

Bu üçüncü evrede, Hegel'e göre, sanatın konusunun tinsel biçimde dahili olana tinsellik olarak iletilmek durumunda olan özgür, somut tinsellik olduğu görüşüne bağlanabiliriz. Bu konuya uygunluk içinde, sanat, duyuşal yönüyle iş göremeyecektir.⁶⁹

Öte yandan, romantik sanat, her sanat gibi kendi ifadesi için harici bir ortama gerek duyar. Tinsellik harici dünyadan ve onunla dolaysız birlikten kendisine geri çekilmiş olduğu için, şeklin duyuşal hariciliği, bu sebepten ötürü, sembolik sanattaki gibi önemli olmayan ve gelip geçici bir şey olarak kabul edilir ve betimlenir.⁷⁰

Öyle görülüyor ki, bu noktada Hegel'in benimsemiş olduğu sanat türünün de romantik sanat olduğu ifade edilebilmektedir.

İşte tüm bunları Hegel, sanat alanı içerisinde ideanın kendi şekliyle üç bağıntısının, yani sembolik, klasik, romantik sanat biçimlerinin genel karakteri olarak ele almaktadır. Bu üç biçim, hakiki güzellik ideası olarak ideale ulaşmaya çabalamaktan, ona ulaşmaktan ve onu aşmaktan ibarettir.⁷¹

3. Üçüncü olarak, sanatsal güzelliğin bireyselleşmesini irdelemek durumunda olan son bir kısım vardır ki o da, tek tek sanatlar sistemidir.

⁶⁶ Hegel, *Aesthetics*, s. 77.

⁶⁷ Hegel, *Aesthetics*, s.77, 78.

⁶⁸ Hegel, *Aesthetics*, s. 79.

⁶⁹ Hegel, *Aesthetics*, s. 80.

⁷⁰ Hegel, *Aesthetics*, s. 80, 81.

⁷¹ Hegel, *Aesthetics*, s. 81.

Çünkü, sanat kendi ürünlerinin duyusal gerçekleşmesine doğru ilerler ve kendisini tek tek sanatlar ile bunların cinsleri ve türlerinin bir sistemi içerisinde tamamlar.⁷² Hegel, tek tek sanatları ya da tikel sanatları da üç kısımda ele almaktadır.

a. Tek tek sanatların ya da tikel sanatların (the particular art) ilki, bir güzel sanat olarak mimaridir. Mimarinin görevi (task), harici inorganik doğayı, sanata uygun harici bir dünya olarak tin ile aynı kökten gelecek şekilde işlemekten ibarettir. Onun malzemesi, mekanik ağır bir kütle olarak dolaysız haricilik içerisindeki maddelerin kendisidir. Onun biçimleri de soyut anlama yeteneğinin bağıntılarına göre düzenlenmiştir. Yani, simetri bağlantılarına göre düzenlenmiş inorganik doğa biçimleri olarak göze çarpmaktadır. Bu malzeme ve bu biçimler içerisinde, somut tinsellik olarak ideal gerçekleştirilemez. Bundan dolayı, yapı sanatının temel modeli, sembolik sanat biçimidir. Zira, mimari, Tanrı'nın yeterli gerçekliğine yolu açan ilk sanattır. Ayrıca, o, Tanrı'nın hizmetinde, nesnel doğayı sonluluk ormanından ve rastlantının ucubeliğinden kurtarmaya çalışmak için onun üzerinden köle gibi didinip durur. Bundan dolayı, mimari, Tanrı'ya bir mekan açar. Onun harici çevresini teşekkül ettirmektedir. Tinin ve onun kendi mutlak nesnelere yöneliminin iç sükunetinin mekanı olarak, Tanrı için tapınak inşa eder. Mimari, tufana, yağmura, fırtınaya karşı koruyucu olarak cemaatin toplanması için etrafı kapalı bir mekan kurar ve toplanma isteğini, harici bir biçimde olsa bile, sanatsal bir şekilde açığa vurur. Mimari bu anlamı kendi malzemesine ve biçimlerine az ya da çok etkili biçimde dahil etmektedir.⁷³

b. Tikel sanatların ikincisi olarak Hegel, heykel sanatını görür. Hareketsiz kütleyle çarpan ve nüfuz eden bireyselliğin şimşek çakışı gibi Tanrı'nın kendisi, mimarinin sonucunda oluşan bu tapınağa girmektedir. Böylece, sonsuz ve hiç de simetrik olmayan tinin kendisinin biçimi yoğunlaşır ve cisimsel bir şeye şekil verir. İşte heykel sanatının görevi budur.⁷⁴

c. Bu noktadan sonra gelen ve tikel sanatların üçüncüsü olarak, mimarinin kurduğu ve heykel sanatının onun içerisine Tanrı'yı yerleştirmesinden sonra, Tanrı, duyusal biçimde bu sanat alanlarında toplulukla karşı karşıya gelir. İşte, Hegel'e göre, Tanrı'nın kendi evinde toplulukla karşı karşıya geldiği ilk sanat resimdir.⁷⁵

Tikel sanatın içerisinde ifade edilebilecek ikinci sanat, resme karşı olarak müziktir.⁷⁶ Bu sanat içerisindeki üçüncü ve son sanat, en tinsel sunum olan şiir sanatıdır. Yani üçüncü sanatı, şiir sanatında aramak gerekmektedir.⁷⁷

Şu halde, Hegel'e göre, bütün sanatları tek tek veya tikel sanatların birleşik bütünlüğü olarak ele almak mümkündür. Yani, harici mimari sanatı, nesnel heykel sanatı ve sübjektif resim, müzik ve şiir sanatları gibi.

⁷² Hegel, *Aesthetics*, s. 73, 82.

⁷³ Hegel, *Aesthetics*, s. 84.

⁷⁴ Hegel, *Aesthetics*, s. 84.

⁷⁵ Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 85, 87.

⁷⁶ Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s.87.

⁷⁷ Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 88.

Dolayısıyla, sanat biçimleri sembolik, klasik, romantiktir. Sanat türleri ise mimari, heykel, resim, müzik ve şiirdir. Burada bir sanat türünün (örneğin heykel) bir sanat biçiminin (örneğin klasik) gerçekleştiği tam uygun tarz olduğunu bildiren bir anlam vardır. Ama hiçbir sanat biçimi, tek bir sanat türünde, bütünüyle gerçekleşmiş değildir. O, diğerlerini gerektirir.⁷⁸ Yani diyalektik bir durum söz konusudur ve diyalektik olarak her biri bir diğerini gerektirmektedir.

13. Sanatın/Estetiğin Din İle Münasebeti

Hegel'e göre, sanat, din ve felsefe, Mutlak ile ya da Mutlak Tin ile ilgilenir. Yani mutlak olarak Tanrı, üç tinsel etkinliğin tamamının içeriğini ve konusunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, her şeyden önce felsefeyle birlikte, sanat ve din ortak bir alan olarak Mutlak Tinin alanıyla ilgilenmeleri açısından eşdeğer bir işlev üstlenmiş olmaktadır.⁷⁹

Nitekim, Hegel'e göre Mutlak Tin felsefesi üç ana bölümden müteşekkildir. Bunlar, sanat felsefesi, din felsefesi ve salt felsefe ya da felsefi felsefedir. Bu üç bölümde de diyalektik bir gelişim söz konusudur.⁸⁰ Biri olmadan öbür diğeri olmamaktadır ya da biri diğerini gerektirmektedir. Dolayısıyla, böylece sanattan nasıl dine geçildiğine ve dinden de felsefeye geçişin nasıl olduğunu ortaya koymak, Hegel diyalektiğinin önemli bir işlevidir.

Denilebilir ki, her şeyden önce Hegel için, sanatın, dinin ve felsefenin en önemli ödevi ya da amacı, Tinin ya da Mutlak Ruh olan Geist'in en yüksek anlatımını yapmaktır.⁸¹ Ancak, böyle bir amaçlılıkta, bu alanlar arasında da bir hiyerarşi ya da düzen söz konusudur. Hegel'e göre, din, sanatla felsefe arasında yer almaktadır. Çünkü, ona göre din ya da dini bilinç Mutlak olana ulaşmada ara bir yoldur. Dolayısıyla, sanatla elde edilen birikim dinle birlikte Mutlak olana ya da Onun tasarımına ulaşmaya imkan sağlamış olmaktadır.⁸² Aslında, Hegel'e göre, sanat alanında elde edilen birikimler de dinle ilintilidir. Zira, bu anlamda sanat, Tanrısal niteliklerin temaşa alanına giren hususların tahayyül ve temaşa ile canlılık kazandığı bir yerdir.⁸³

Demek oluyor ki, Hegel'e göre, sanat, Ruh'un tahayyül alanıdır. Sanat eserinde Tanrı doğrudan temsil edilmese bile, dinin ya da Tanrı'nın putsal, yani görgüsel ve duyumsal olarak ifade edilmesi söz konusudur.⁸⁴ Belki de Hegel'in sanatla din arasında münasebet kurduğu en hassas nokta burasıdır. O halde, Tanrı'nın putsal temsil edilmesi ne demektir?

⁷⁸ Hegel, *Aesthetics*, s. 82.

⁷⁹ Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 91, 94, 101.

⁸⁰ Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 94 vd.

⁸¹ Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 94, 100, 101.

⁸² Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 101.

⁸³ Bkz. Naim Şahin, *Hegel'in Tanrısı*, Çizgi Kitapevi, Konya 2001, s. 93; Ayrıca Hegel'in hem konuya ilişkin hem de genel anlamda Tanrı anlayışı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Bayrakdar, *Din Felsefesine Giriş*, Fecr Yayınevi, Ankara 1997, s. 55 vd.; Naim Şahin, 'Din Felsefesi Açısından Hegel'in İslam'a ve İslam'ın Tanrısına Genel Bir Bakışı', SÜİFD, X, s. 279-297; Raymond Vancourt, 'Hegel'e Göre Tanrı'nın Varlığıyla İlgili Kanıtların Anlamı', çev. Zeki Özcan, UÜİFD, II, s. 233-242.

⁸⁴ Bayrakdar, *Din Felsefesine Giriş*, s. 66.

Hegel'e göre, duygunun nesnelleşmesi, objektifleşmesi ve somutlaşması sanatta olmaktadır. İnsanın sübjektif şuurundaki din ve Tanrı idesi ve tasavvuru, resim, heykel, şiir ve musiki gibi sanatlarda tezahür etmektedir. Dolayısıyla, Hegel'e göre, Tanrı'nın bir imaj olarak tasavvuru, sanatın Ruh'u tahayyülü sonucu oluşan putsal temsilini ifade etmektedir. Nitekim Hegel'e göre Tanrı, dinin, bilimin, felsefenin ve sanatın konusudur. Bu anlamda, Tanrı duygu planında put, sezgi ve temsilde ise Tanrı ya da Rab, kavramda ya da Ruh felsefesinde Mutlak veya Mutlak Ruh olarak tasavvur edilmektedir. İşte, duygu planında Tanrı, sanat tarafından put olarak tasavvur edilmiş olmaktadır.⁸⁵

Hegel, bu noktada, sanatla dinin icra ettikleri fonksiyonlar açısından da bir münasebetinin var olduğuna işaret etmektedir. Ona göre, dinde yaratıcı olarak Tanrı varken, sanatta ise sanatkar bulunmaktadır. Din, duygu, sezgi ve temsilden oluşurken, sanat da aynı şekilde duygu, sezgi ve temsille icra edilmektedir. Din ve sanat bunlara konu olması yanında, dindarlarca bu duygu, algı ve yorumlarla yaşanmaktadır. Sanat eserleri mevzu bahis olduğunda ise, sanatkarın, hem sanat eseri bunlarla ifade edilir hem de sanatseverler bu eserleri söz konusu niteliklerle algırlar. Yine dinin cemaati olduğu gibi sanat da sanatseverler topluluğuna sahiptir.⁸⁶

Görüldüğü üzere, Hegel, zaman zaman din sanat münasebetinin ötesinde bu iki sahanın özdeşliğinden dahi söz etmektedir. Hatta, 'sanatın alanı dindir'⁸⁷ diyerek, bir anlamda sanatın dinin içeriğine ya da dinin yaşatmış olduğu fonksiyona sahip olduğunu savunmaktadır.

Şu halde, tüm sanatlar göz önüne alındığında, Hegel'e göre, bunların hem alan ve konu olarak, hem içerik hem de icra ettikleri fonksiyon olarak dinden ayrı, uzak hatta farklı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, ona göre, din ve sanat farklı farklı açılardan ortaya koydukları eserler ve ürünlerle aynı amaç ve hedefte buluşmaktadırlar. Yani, her ikisi de aralarında ayrılığa düşmedikleri sürece, bu şekilde karşılıklı olarak sonuçta birbiriyle bütünleşirler. Her ikisinin diyalektik bir ilişkisi söz konusu olduğundan dolayı da, ne dinsiz sanat olabilir ne de sanatsız din olabilir. Ama en önemlisi, Hegel'e göre, dinsiz sanatın var olamayacağı ve sanatın, dini içeriğin objektifliğinden, somutluğundan ve temsilinden başka bir şey olmadığıdır.⁸⁸

Sonuç olarak, felsefe ya da din felsefesi geleneği içerisinde din sanat arasında nasıl bir ilişki söz konusudur denildiğinde; ya sanattan dine ya da dinden sanata olmak üzere iki tür ilişkiden bahsedilmektedir.⁸⁹ Bu bağlamda, Hegel'in sanattan dine yönelik bir ilişkiyi konu edindiğini söylememiz mümkündür.

⁸⁵ Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s.103, 104; Bayraktar, *Din Felsefesine Giriş*, 63, 66.

⁸⁶ Bkz. Hegel, *Aesthetics*, s. 104; Bayraktar, *Din Felsefesine Giriş*, 66. Ayrıca, Hegel'in bu konudaki Tanrı tasavvuru ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. G.W.F. Hegel, *Lectures On The Philosophy Of Religion*, Ed. Peter C.Hodgson, Translated by R.F.Brown, P.C.Hodgson and J.M.Stewart, University Of California Press, London 1988, s. 134, vd.

⁸⁷ Hegel, *Aesthetics*, s. 103.

⁸⁸ Hegel, *Aesthetics*, s. 103, 104.

⁸⁹ Bkz. Erdem, *Problematik Olarak Din-Felsefe Münasebeti*, s. 94; Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, Selçuk yay., İzmir 1992, s. 288.

Değerlendirme ve Sonuç

Buraya kadar ele aldığımız düşüncelerine göre, Hegel, doğada güzellik diye bir şeyin olabileceğini yadsımazken sanattaki güzelliğin çok daha üstün olduğunda ısrarcı olmaktadır. Çünkü sanatsal güzellik tinin dolaysız ürünüdür. O, tinin kendisinin kendine belirşidir ve tin ile ürünleri doğa ile görüngülerine üstündür. Dolayısıyla, Hegel, sadece bu açıdan dikkatini sanattaki güzellikle sınırlamaya çalışır.⁹⁰

Ayrıca, daha önce belirtildiği üzere, Hegel, bu konuda, Kant'ın fikirlerine de katılmaz. Hegel, Kant'ın tersine, sanatın varoluşun hakikatini (varoluşu görünüşe dönüştürme yoluyla) verebildiğini düşünmektedir. Yani, sanat yapıtı, salt varoluşa göre daha yüksek bir hakikatin taşıyıcısıdır. Bu nedenle de, Kant'ta doğa güzelliği, sanat güzelliğine üstün tutulurken, Hegel'de estetik temsil etme doğal olanın hakikatini oluşturmaktadır. Yani, estetik temsil etmede ve duyulanabilir doğal kabuğunda kapalı bulunan içerikte kendini gösterir ya da açığa vurur.⁹¹

Hegel'le Kant'ı karşılaştırmamız gereken bir başka konu da, Kant için sanat yapıtından duyulan estetik haz, saf arı bir haz olmadığı noktasıdır. Çünkü sanat yapıtı üzerine verdiğimiz yargıda kaçınılmaz olarak bu yapıtın üretilmesinde takip edilen niyetli amaçlılığın göz önüne alınmış olması söz konusudur. Yani, Kant için sanat yapıtının kusuru, onda sanatçıyı, onun kişiliğinin, niyetlerinin izlerini görmemizdir. Hegel için ise, tersine, sanat yapıtının kusuru, üretenin etkinliği ile bir seyirci olarak ben'in etkinliği arasında bir ekran rolü oynaması, yapımında kullanılan emeği gizlemesidir. Kısacası, Hegel, estetik alanında asıl önemli olanın, sanat yapıtından çok, sanatsal etkinlik olduğunu belirtmektedir.⁹² Yani, Hegel'e göre, sanatın görevi, ideayı, dolaysız sezgiye, düşünce ya da soyut tinsellik biçiminde değil, duyuşal biçimde sunmaktır.⁹³

Hegel, bu konuda, sanat çalışmalarına da değinir. İlk önce simgesel sanatı ele alır. O, gizem havası olan bir sanattır. Bu, eski Mısırlılar arasında bulunmaktadır. Mısır, gerçekte yerine getirmeye yetenezsiz olsa da, tinin kendini yorumlamasını tinsel bir görev olarak önüne koyan simge ülkesidir ve Hegel, sfenkte simgeselin kendisinin simgesini bulur. O bir anlamda, nesnel bilmecedir. Ona göre, simgesel sanatın yeri insanlığın erken çağlarıdır.⁹⁴

İkinci olarak tinsel ya da düşünsel içerik ile duyuşal biçimi uyumlu birliğe kaynaştıran sanat tipi söz konusudur. Bu sanat tipi klasik sanattır. Klasik sanatta tin, duyuşal tenselleşmesi yönüyle insan bedeni olan öz bilinçli kişisel tin olarak somut biçim altında tasarlanır. Bu sanat tipinin

⁹⁰ Compleston, *Felsefe Tarihi*, s.72.

⁹¹ Tülin Bumin, *Hegel*, Ara yay. İst. 1987, s.107.

⁹² Bumin, *Hegel*, s. 107, 108.

⁹³ Bumin, *Hegel*, s. 72.

⁹⁴ Bkz. Hegel, *Lectures On The Philosophy Of Religion*, s. 321 vd.; Stace, *The Philosophy of Hegel*, s. 453, 461

baskın yanı insan biçimsel oluşudur. Tanrılar yalnızca yüceltilen insanlardır. Önde gelen klasik sanat türü ise, heykeldir.⁹⁵

Eğer estetik bilinci, Tanrı'nın öz belirginde bir evre olarak ya da insanın Tanrı üzerine gelişen bilgisinde bir düzey olarak düşünecek olursak, o zaman romantik sanat en yüksek sanat tipidir. Hegel'in de benimsediği sanat tipi budur. Öbür yandan, romantik sanat, estetik bilinçten dini bilince geçiş noktası sağlar.⁹⁶

Hegel'e göre, sanatın ya da estetiğin din ile iki yönden ilişkisi söz konusu olmaktadır. İlki, her ikisi de Mutlakla ilgilenmekle aynı konuyu ya da içeriği ele almış olmaktadır. Her iki alan da Mutlak Tanrı'ya hizmet eden alanlardır. İkincisi ise, sanat ya da estetik işlevi ve fonksiyonu sonucunda dine geçişi hazırlamış olmaktadır. Yani, sanat ya da estetik dine yönelmektedir. Disiplin olarak bu alanın ardından din felsefesine geçiş yapmak gerekmektedir.

Hülasa, Hegel'e göre, simgesel (sembolik), klasik ve romantik sanatların amacı, dini hazırlamaktır. Ona göre, sanat, bir yönüyle dinle aynı içeriğe sahip olmakla dinle özdeş kabul edilmekte, diğer yönüyle de, icra ettiği fonksiyonları ve işleviyle dine yönlendiriyor ya da dine bu şekilde hizmet ediyor olarak telakki edilmektedir. Dahası, sanata bir başka yönüyle de insanı dine ve buradan da felsefeye ulaştıran bir nitelik atfedilmektedir. Böylece, sanat, kaçınılmaz bir şekilde dinle sıkı bir ilişki içine girmiş olmaktadır. İşte bu noktadan sonra, yani bu sanatlardan sonra ya da bu aşamadan sonra Hegel'in din felsefesine bir geçiş başlamaktadır. Dolayısıyla, Hegel'e göre, tüm bu sanatlar nihayetinde din felsefesine bir zemin hazırlamış olmaktadır.

⁹⁵ Bumin, *Hegel*, s. 73; Stace, *The Philosophy of Hegel*, s. 459.

⁹⁶ Bumin, *Hegel*, s. 74; Stace, *The Philosophy of Hegel*, s. 462, 463.